

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

A COMPETENCE-BASED APPROACH TO FORMING THE SOCIAL COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL WORKERS

Актуальність теми дослідження зумовлена реформою вищої освіти, модернізацією вищої школи України на компетентнісній основі. Статтю присвячено розкриттю сутності компетентнісного підходу й окремим аспектам його імплементації у процес формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників за умов вищої школи. Для реалізації мети використано такі методи дослідження: аналіз і синтез наукової літератури (для з'ясування ключових понять дослідження), метод теоретичного узагальнення (для формулювання підсумкових положень і висновків). Визначено основні ідеї, принципи, функції компетентнісного підходу, вказано умови, переваги його впровадження у практику вищої школи. Розкрито основні положення щодо формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників за умов закладу вищої освіти з урахуванням компетентнісного підходу. Соціальну компетентність майбутнього соціального працівника представлено як інтегративну характеристику особистості, сукупність соціальних знань, умінь, навичок, досвіду, мотивів діяльності, цінностей і особистісних якостей, зокрема професійно значущих і здібностей, які дозволяють майбутньому фахівцю ефективно взаємодіяти із соціумом, встановлювати контакти з різними соціальними групами, брати участь у соціальних проєктах, реалізовувати соціальні технології в головних сферах діяльності та продуктивно виконувати соціальні ролі, функції в межах компетенції соціального працівника. Акцентовано увагу на тому, що реалізація компетентнісного підходу під час підготовки фахівців забезпечує спроможність випускника університету відповідати новим запитам ринку праці, сприяє принципу нерозривного зв'язку процесу та результату, у пріоритетній орієнтації на такі цілі (вектори освіти), як здатність до навчання, самовизначення (самоідентифікація), самоактуалізація, соціалізація, навчання протягом життя, набуття практичного досвіду та розвиток індивідуальності.

Ключові слова: компетенція, компетентність, компетентнісний підхід, соціальна компетентність, майбутні соціальні праців-

ники, соціальна компетентність майбутніх соціальних працівників.

The article is about revealing the essence of a competent approach. The purpose of the article is. The author has analyzed some theoretical and methodological aspects of its implementation in the process of formation of social competence of future social workers at the university. Research methods: analysis and synthesis of scientific literature (to clarify the key concepts of the study); comparison, systematization (in order to identify available scientific approaches to solving the problem); method of theoretical generalization (for formulation of summary statements and conclusions). Research findings and key findings. The basic ideas, principles of competence approach in education, functions of competence approach in higher education, advantages of its implementation in higher education practice are determined. The conditions for adherence to the competence approach in the educational process are outlined. The basic positions of formation of social competence of future social workers in the conditions of higher education institution are considered taking into account the competence approach.

The author considers the social competence of the future social worker as an integrative characteristic of the individual, a set of social knowledge, skills, experience, motives of activity, values and personal qualities, including professionally significant ones, and abilities that allow the future specialist to interact with the institution, to interact effectively different social groups, participate in social projects, implement social technologies in major areas of activity and perform social roll productively, functions within the competence of a social worker.

The author concludes that the implementation of the competence approach promotes the principle of inextricable linkage of process and result, focuses on such goals (education vector) as the ability to learn, self-determination (self-identification), self-actualization, socialization, life-long learning, practical experience and development individuality.

Key words: competence, competence, competence-based approach, social competence, future social workers, social competence of future social workers.

УДК 378:37.013.42]:005.336.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-2.38>

Сидорук І.І.,

канд. пед. наук, доцент,
докторант кафедри соціальної роботи
та педагогіки вищої школи
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Реформа вищої освіти, модернізація вищої школи України на компетентнісній основі зумовлені такими причинами: особливою актуалізацією глобалізації всіх сфер життєдіяльності особистості та суспільства за умов загальноцивілізаційних тенденцій [8, с. 6–7]; переходом світової спільноти до інформаційного суспільства, де пріоритетним вважається формування уміння вчитися, опанування навичками пошуку інформації, здатності до самонавчання упродовж життя, де ці новоутворення стають визначальною сферою професійної

діяльності людини [11, с. 10–11]; інтеграцією вищої освіти України до єдиного європейського простору вищої освіти [7, с. 3] на засадах принципу навчання впродовж життя та, як наслідок, включення компетентнісного підходу до стандартизації змісту освітніх галузей на основі власних культурних і науково-технічних здобутків; новими вимогами до системи поліпшення якості знань, навчальних і наукових досягнень студентів відповідно до європейських освітніх стандартів, вимог часу; потребою «прив'язки» освіти до виробничого сектору та підвищенням потенціалу індивідів [5, с. 13]; необ-

хідністю опанувати мистецтво швидких трансформаційних змін в освітніх системах як у локальному середовищі, так і в глобальному просторі.

Нормативно-правове регулювання запровадження компетентнісного підходу у вищу професійну освіту України зумовлено ратифікацією Угоди про асоціацію з ЄС (16 вересня 2014 р.), новою редакцією Закону України «Про вищу освіту» (№ 1556-УІІ від 01 липня 2014р.), прийняттям в Україні Національної рамки кваліфікацій (Постанова КМУ № 1341 від 23 листопада 2011 р., редакція від 25 червня 2020 р.), Постанови КМУ «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» (№ 244 від 15 квітня 2015 р.), «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.» (схвалено Указом Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013), стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня (Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 квітня 2019 р. № 557).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання компетентнісного підходу до організації навчання у вищій школі розглядають такі вітчизняні та закордонні науковці, як Г. Атанов та І. Пустиннікова, В. Болотов, І. Драч, Г. Єльнікова, І. Зимня, В. Маслова, О. Овчарук, О. Пометун, С. Трубачева, А. Хуторський та ін.

Питання впровадження компетентнісного підходу в навчальний процес закладу вищої освіти (ЗВО) під час підготовки соціальних працівників розглянуто у працях О. Бартош, Г. Біляченко, М. Боделан, М. Букач, Т. Веретенко, Р. Зогуляк-Случик, В. Корнєщук, Н. Останіної, О. Повідайчик, В. Поліщук, Л. Ребухи, Н. Суховєєвої, А. Ярошенко й ін.

На сторінках сучасних наукових видань активно обговорюється проблематика формування різних видів компетентностей і компетенцій: професійної компетентності (С. Архипова та Л. Смеречак, Г. Беленька, Н. Бібік, Л. Лісіна й О. Барліт), соціальної та життєвої (Т. Василюк, О. Гомонюк, О. Грибанова, М. Докторович, І. Єрмакова та Д. Пузіков, О. Жукова, І. Зарубінська, О. Мінкіна, Є. Муниц, А. Рибаківа, О. Субіна, А. Фатихова, С. Фурдуй, Г. Хлипавка, І. Шпичко), ключових і базових компетенцій (І. Зимня, П. Гусак і Л. Гусак, А. Хуторський) та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У контексті впровадження компетентнісного підходу у практику вищої школи, з огляду на зазначене вище, проблема формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників є актуальною та потребує спеціального вивчення.

Мета статті – розглянути сутність компетентнісного підходу та розкрити окремі аспекти його імплементації у процес формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників за умов вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць уможливорює визначення основних позицій щодо компетентнісного підходу (КП):

- не є принципово новим для вищої освіти (В. Луговий, А. Хуторський);

- є базовою ідеєю реформування освіти у країнах Європейського Союзу та розглядається як стрижнева конструктивна ідея неперервної освіти (Б. Грудинін);

- гарантує високий рівень і результативність підготовки спеціаліста (Г. Лежнина);

- є методом моделювання і проектування результатів освіти та їхніх відображень у стандарті (С. Лісова), навчальні цілі, закріплені у стандартах, сформовані ринком праці (В. Figueroa-Rodríguez, В. Figueroa-Sandoval, К. Figueroa-Rodríguez);

- перехід до КП означає переорієнтацію із процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі з огляду на потреби суспільства відповідно до нових запитів ринку праці (В. Байденко, Н. Бібік, Д. Іванов, О. Овчарук, О. Окуловський, Л. Овсієнко, А. Симонова, А. Субетто, Н. Суховєєва);

- особливістю КП є нова мета навчання, необхідна також адаптація до неї всіх компонентів навчального процесу (І. Родігіна), уключаючи оновлення змісту освіти тощо (В. Антипова, К. Колесіна, Г. Пахомова);

- основою КП є категорії «компетентність» і «компетенція» (Л. Акімова, О. Акімов);

- компетенції – кінцевий результат навчання та їх цілеспрямоване формування (О. Заблоцька, Т. Кобильник);

- компетентність не протиставляється знанням, умінням, навичкам (ЗУН) – вона їх уміщує, хоча не є їх простою сумою (В. Луговий, А. Хуторський), охоплює здібності, готовність до пізнання, професійної діяльності, соціальні навички тощо, що формуються у процесі професійної підготовки (Н. Кічук, А. Хуторський); вона уміщує не лише когнітивну й операціонально-технологічну складові частини, а й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову; містить результати навчання, систему ціннісних орієнтацій;

- КП спрямований на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості (О. Овчарук, О. Пометун, Г. Селевко);

- реалізація КП «залежить від усієї загалом освітньо-культурної ситуації» [1, с. 130–135].

Перевага КП, на думку науковців, полягає в тому, що він сприяє гармонізації архітектури вітчизняної та європейської систем вищої освіти, уможливорює порівняння дипломів і ступенів різних країн, а це сприятиме створенню єдиного ринку трудових ресурсів (Ю. Татур); гарантує високий рівень і результативність підготовки спеціаліста (Г. Лежнина), сприяє підвищенню якості та практичної спрямованості освіти (В. Карпюк); ство-

рює можливість оцінити як знаннєву компоненту, так і особистісні зміни фахівця, котрі відбулися у процесі професійної підготовки у вищій школі (С. Фурдуй); формує узагальнену модель якості освіти, що абстрагує від конкретних дисциплін та об'єктів праці та дає змогу розширити поле діяльності випускника, що особливо важливо для підвищення мобільності молодих фахівців на ринку праці; сприяє оновленню змісту освіти, посилює її практичну орієнтацію (В. Антипова, К. Колесина та Г. Пахомова, І. Фрумін, Ю. Бойчук); забезпечує спроможність випускника ЗВО відповідати новим запитам ринку праці, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого «Я» у процесі навчання, у соціальній структурі (В. Байденко, Н. Бібік, А. Субетто, Л. Новікова, О. Заблоцька); орієнтує на побудову навчального процесу відповідно до очікуваного чи бажаного результату освіти (що знатиме й умітиме студент «на виході»).

Під час дослідження проблеми КП у вищій освіті в низці праць розкрито його функції. Зокрема, О. Жук визначила такі з них: операціональну, діяльнісно-технологічну, виховну, діагностичну. Дослідники (Г. Мітяєва, Л. Єлагіна, Г. Малик) визначають (узагальнено) методологічно-регулятивну, концептуально-теоретичну, проектно-технологічну, моделювально-прогностичну, критерійно-оцінювальну, квалітативну, практико-орієнтовану, адаптивну, гуманітарну або особистісно-розвивальну, стандартизаційно-нормотворчу, координаційно-гармонійну, інтеграційну функції компетентнісного підходу [10].

Щодо головних принципів КП в освіті, то науковцями виокремлено такі: опанування студентами наступної компетенції лише після демонстрації оволодіння попередньої; включення до компетенції чітких, вимірюваних, реальних навчальних цілей, які готують студентів до виконання професійних обов'язків; надання своєчасної диференційованої підтримки здобувачам вищої освіти, що базується на їхніх індивідуальних навчальних потребах; оцінювання, котре дає змогу студентам планувати свої освітні результати й удосконалювати їх у процесі постійного професійного розвитку; відбиття у компетенціях навчальних результатів, які включають застосування і створення знань, розвиток важливих умінь і ставлень [9, с. 143–144]; модульна побудова освітніх програм, що визначають можливості навчального процесу оперативного і динамічного реагувати на запровадження освітньо-інноваційних технологій [2, с. 31]; «прищеплення людині життєтворчої самостійності, в якій ключову роль відіграє <...> особистісна спроможність молоді людини віднаходити, формулювати і реалізовувати стратегії життєвого успіху в складних і мінливих умовах цивілізації» [6, с. 60].

С. Трубачева визначає умови, дотримання яких сприяє реалізації КП в освітньому процесі, зокрема вищої школи: 1) усвідомлення учасниками навчального процесу дидактичної специфіки, закладеної в поняття «компетентність» як педагогічної категорії, яка може характеризувати як певний етап в освітньому процесі, так і його кінцевий результат – результат освіти; 2) чітке визначення вимог до кінцевого рівня сформованості базових компетенцій учнів (студентів) і до основних етапів їх формування; 3) послідовність реалізації компетентнісного підходу на різних етапах і рівнях формування змісту освіти [14, с. 51–52].

Справедливо зауважує І. Родигіна [12], що для якісної практичної реалізації КП «необхідна екстраполяція його ідей на педагогічний процес».

Таким чином, компетентнісний підхід – це підхід, який реалізує діяльнісний характер освіти, внаслідок чого навчальний процес орієнтується на практичні результати, а знання виступають як основа діяльності. Тому компетентність – здатність мобілізувати отримані знання, вміння, досвід у конкретній ситуації, конкретній діяльності. За КП знання підпорядковуються вмінням. До змісту навчання включаються тільки ті знання, які необхідні для формування вмінь. Тому він підсилює практичну орієнтованість освіти, надає йому предметно-професійного аспекту спрямування [4].

Ураховуючи зазначене вище, окреслимо основні положення щодо формування соціальної компетентності (далі – СК) майбутніх соціальних працівників за умов ЗВО:

1) під терміном «компетенція» розуміємо наперед задану нормативну вимогу до підготовки спеціалістів певної галузі (у нашому випадку – майбутніх соціальних працівників), що виступає результатом навчання у ЗВО, є потенціалом, певним інформаційним, персональним ресурсом особистості, одиначною здатністю майбутнього професіонала виконувати певне соціальне чи професійне значущі завдання й зумовлює зміст освіти;

2) компетентність трактуємо як інтегративну характеристику особистості, цілісне динамічне утворення, що передбачає сукупність особистісних характеристик (якостей, ставлень, здібностей), компетенцій (здатностей – інтеграції знань, умінь, розуміння), цінностей та активної мотивації, що є рушійною силою діяльності (суспільної, професійної) й у якій виявляються компетенції, навички, досвід, що дають змогу діяти, передбачати зміни і заздалегідь бути до них готовим;

3) соціальну компетентність майбутнього соціального працівника розглядаємо як набуте інтегроване особистісне утворення, сукупність соціальних знань, умінь, навичок, досвіду, мотивів діяльності, цінностей та особистісних якостей, зокрема професійно значущих, і здібностей, які дають змогу майбутньому фахівцю ефективно

взаємодіяти із соціумом, установлювати контакти з різними соціальними групами, продуктивно виконувати соціальні ролі, функції в межах компетенції соціального працівника й у головних сферах діяльності людини [13, с. 176];

4) СК майбутнього соціального працівника представляємо як трирівневе інтегроване утворення, що включає: соціальну компетентність (ключову, надпредметну), структура якої ускладнюється, збагачується, набуває якісно нового змісту за рахунок професійної складової частини (будучи об'єктом соціально спрямованого професійного навчання) за умов навчання особистості у ЗВО (загальнопрофесійна компетентність), що, зі свого боку, включає спеціальну (предметну, академічну) СК;

5) формування СК майбутніх соціальних працівників – це керований процес оволодіння студентів компетенціями (соціальними, професійними), набуття досвіду їх реалізації в нових, нестандартних ситуаціях на практиці, розвитку особистісно-професійних соціально значимих характеристик, якостей і властивостей;

6) підготовлений фахівець – соціальний працівник, котрий на період завершення навчання на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти володіє СК, яка має вектор розвитку, створює підґрунтя для навчання впродовж усього життя;

7) зміст формування СК майбутніх соціальних працівників слід розглядати через зміст компетентності та компетенцій, у контексті функціональних обов'язків і задач, що характеризують майбутню діяльність фахівця, а також з урахуванням вимог до соціально компетентних фахівців соціономічної сфери;

8) підготовка соціально компетентних майбутніх соціальних працівників повинна забезпечити формування у студентів якостей для реалізації професійної діяльності, потрібних для ринку праці, зокрема шляхом налагодження міжсекторної взаємодії та партнерства між університетом (студентом) і соціальними інститутами, організаціями, відповідними фахівцями тощо;

9) критерії та параметри оцінки сформованості складових частин СК уніфікуються і виражаються у термінах і результатах;

10) у формуванні СК майбутніх соціальних працівників, компетенцій як складових частин компетентностей, їх одиниць виміру важлива роль відводиться не лише змісту освіти, але й стимуляційному освітньо-виховному середовищу ЗВО, яке, вважаємо, повинно розвивати у студентів здатність самостійно розв'язувати проблеми в різних видах діяльності на основі використання соціального досвіду, елементом якого є і їхній власний, відповідної організації освітньо-виховного процесу з використанням відповідних інноваційних освітніх і виховних технологій.

Висновки. Таким чином, хоча ідеї КП сьогодні є дискусійними, проте його реалізація під час підготовки фахівців сприяє принципу нерозривного зв'язку процесу та результату, у пріоритетній орієнтації на такі цілі освіти, як здатність до навчання, самовизначення, самоактуалізацію, соціалізацію, навчання впродовж життя, набуття практичного досвіду та розвиток індивідуальності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці ефективних технологій формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойчук Ю.Д. Компетентнісний підхід як основа модернізації сучасної освіти. *Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти*. 2013. Вип. 13. С. 130–135.
2. Бондаренко О.О., Бондаренко О.С. Компетентнісний підхід як засіб управління якістю освіти. *Науково-методичні підходи до викладання управлінських дисциплін в контексті вимог ринку праці*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ: Біла К.О., 2013. С. 72–79.
3. Жук О.Л. Беларусь: компетентностный подход в педагогической подготовке студентов университета. *Педагогика*. 2008. № 3. С. 99–105.
4. Карпюк В.А. Компетентнісний підхід як визначальний орієнтир змісту вищої освіти. *Педагогічні науки*. 2016. Вип. 70 (1). С. 51–54.
5. Антонюк Л.Л., Василькова Н.В., Ільницький Д.О. та ін. Компетентнісний підхід у вищій освіті: світовий досвід. Київ: КНЕУ, 2016. 61 с.
6. Капустін С.В. Модернізація освіти в контексті реалізації компетентнісного підходу до формування цілісного світогляду молоді. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Філософія*. 2017. Вип. 49. С. 57–68.
7. Кремень В.Г. Вступне слово президента АПН України. *Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України*: матеріали методологічного семінару. Київ: Педагогічна думка, 2009. С. 3–4.
8. Кремень В.Г. Нові вимоги до якісної освіти. *Освіта України*. 2006. № 45–46. С. 6–7.
9. Кудрявцева В.Ф. Впровадження компетентнісного підходу у практику комунікативного навчання. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2016. Кн. 2. С. 142–147.
10. Малик Г.Д. Особливості компетентнісного підходу. *Наука і життя: українські тенденції, інтеграція у світову наукову думку*: матер. шостої Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції, 18–20 травня 2010 р. Ч. 1. Київ, 2010. С. 37–46.
11. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід до формування змісту середньої освіти: досвід зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 5–15.
12. Родигіна І. Компетентнісно спрямований педагогічний процес. URL: <http://osvita.ua/school/theory/1963>. (дата звернення: 02.10.2019).

13. Сидорук І.І. Визначення сутності поняття «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. Вип. 1 (44). С. 174–178.

14. Трубачева С.В. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 53–58.